

# **Govor Donalda Haysa, prvog zamjenika Visokog predstavnika, Prvi okrugli sto sa vlastima Bosne i Hercegovine, Konferencija ekonomista**

Dame i gospodo,

Ured Visokog predstavnika radi sa domaćim i međunarodnim partnerima na uspostavljanju pravnog i političkog okvira koji je potreban Bosni i Hercegovini ukoliko želi pokrenuti svoju ekonomiju. Taj okvir djelimično postoji. Međutim, potrebno je još dosta uraditi – a vrijeme igra ključnu ulogu! Bosna i Hercegovina neće iskoristiti sve svoje potencijale ukoliko se taj okvir u potpunosti ne uspostavi. Nema vremena za odgađanje.

Vijeće za implementaciju mira je u Briselu u maju 2000. godine jasno definiralo prioritete: stvarna ekonomska reforma koja rezultira održiv rast na tržišnim osnovama, masovni povratak izbjeglica, uspostava jakih i efikasnih institucija, te unaprjeđivanje vladavine prava.

Visoki predstavnik nema čarobni štapić kojim bi učinio da se ti prioriteti ostvare, uprkos široko rasprostranjenom vjerovanju da je on u stanju to uraditi. Ovlasti koje ima da smjenjuje zvaničnike koji vrše opstrukciju, te da nameće zakone, moraju se koristiti u političkom kontekstu – kontekstu koji prihvata široku podršku za inicijative i koji prati želja da se spriječe

proceduralne blokade.

Ovaj pristup je polučio solidne rezultate. U 2001. godini, prema statistikama UNHCR-a, 92.000 izbjeglica i raseljenih lica se vratilo svojim domovima u mjesta gdje predstavljaju manjinsku grupu. To predstavlja porast od 36 procenata u odnosu na statistike iz 2000. godine, a sama 2000. godina je bila prekretnica u kojoj je ukupan broj manjinskih povrataka – skoro 68.000 – predstavljao nezaustavljiv zamah u procesu povratka.

Postoji neophodna administrativna pomoć koja stoji na usluzi povratnicima. Izmjene i dopune imovinskih zakona, koje je Visoki predstavnik nametnuo u oktobru 1999. godine, te dodatne izmjene i dopune koje su nametnute krajem prošle godine, obavezale su tvrdokorne lokalne organe vlasti da podrže povratak. Visoki predstavnik je poduzeo posebne korake za uklanjanje upornih predstavnika vlasti za koje se dokaže da blokiraju povratak. Pokrenuti su programi finansiranja izgradnje kuća. Poboljšanje fizičke sigurnosti povratnika osigurava multietnička policija – za što, u velikoj mjeri, treba zahvaliti radu Međunarodne policije (IPTF-a) pri Misiji UN-a u BiH.

Nezavisna sudska komisija koju je Visoki predstavnik uspostavio početkom 2001. godine nadzire sveobuhvatnu reorganizaciju pravosudnog sistema koji će po okončanju tog procesa poboljšati provođenje privrednih i krivičnih zakona.

Strukturalna ekonomska reforma se provodi sistematično, mada se programu reforme ne pridaje hitnost koju zaslužuje. Reforma poreznog sistema je usporena zbog nesposobnosti entitetskih vlasti da usklade porezne režime. Dogovoreni mehanizam raspodjele sredstava koji bi racionalizirao prikupljanje akciza još uvijek ne funkcioniра, ali mi smo u potpunosti

angažirani u kontaktima sa vlastima kako bi ovo krenulo naprijed.

Što se tiče pozitivnih pomaka, ukidanje zavoda za platni promet od strane Visokog predstavnika početkom 2001. godine predstavlja veliki uspjeh. Taj potez je oslobodio lokalne i međunarodne banke da otpočnu finansirati poslove na osnovama konkurentnosti.

Sistematsko provođenje reformi je donijelo praktičnu korist građanima BiH. Primjer za to je konvertibilna marka koja je uvedena 1998. godine i koja je prvo bila vezana za njemačku marku, a sada za euro. To je Bosni i Hercegovini omogućilo da ima stabilnu valutu i to je bio najvažniji element kojim je inflacija održavana skoro na nuli. Očigledna je korist za svakoga ko živi ili posluje u ovoj zemlji.

Zakon o direktnim stranim ulaganjima, koji je donesen 1998. godine, zaštićuje imovinu stranih ulagača od eksproprijacije, garantira "domaći tretman" stranim ulagačima, kao i pravo da kapital vrate u svoju zemlju.

Ove odredbe su sadržane u zakonu na državnom nivou i ne mogu se podrivati ili mijenjati na nivou entiteta. Uprkos tome, lokalne vlasti su rutinski donosile zakone iz oblasti privrede koji nisu u skladu sa zakonima u drugim dijelovima zemlje. Shvatanje osnovne ekonomske realnosti zahtijeva donošenje regulatornih zakona, ekonomsku integraciju i javnu politiku koja podržava jedinstveni ekonomski prostor u Bosni i Hercegovini. Da, to je tačno ono što zahtijeva Vijeće za implementaciju mira, ali još je važnije što to nalaže zdrav razum – ulaganja i otvaranje radnih mjesta će biti rezultat tog razvoja u cjelini. Još uvijek nema jasnih pokazatelja da entiteti i njihove političke vodje u ovim naporima prepoznaju svoj vlastiti interes, pošto njihove aktivnosti često

sprječavaju, umjesto da podržavaju, stvaranje jedinstvenog ekonomskog prostora i tržišta u cijeloj zemlji gdje bi se ulagači osjećali ugodno.

Ova zemlja hitno treba ulaganja i otvaranje radnih mjesta. Jedini način da se stimuliraju kapitalna ulaganja u ovom trenutku je agresivna privatizacija i razjašnjenje vlasničkih prava na imovini. Vlasti trebaju brzo djelovati u cilju privatizacije preduzeća u društvenom vlasništvu. Već je završena privatizacija skoro 1.700 preduzeća putem certifikata. Međutim, privatizacija preostalog procenta putem gotovinskih sredstava još uvijek traje u većini preduzeća. Pored toga, oko 80 velikih preduzeća u Federaciji i 50 u Republici Srpskoj su u procesu prodaje, uglavnom uz pomoć međunarodnih savjetnika. Ne treba potcjenjivati važnost tih aktivnosti. Vrijednost prodaje ovih preduzeća je ravna vrijednosti dvije trećine svih preduzeća koja trebaju biti privatizirana. Krajem ove godine treba biti okončana privatizacija velikog broja svih preduzeća koja su određena za privatizaciju. Nažalost, u nekoliko slučajeva, važni tenderi za privatizaciju se odlažu zbog pogrešnih političkih kalkulacija.

Još uvijek postoji jedna doza skepticizma prema stranim ulaganjima – pogrešna percepcija da stranci kupuju najveće vrijednosti ove zemlje. Svaka zemlja je prošla kroz ovaj ciklus – strana ulaganja, stvaranje kapitala, otvaranje radnih mjesta i buduća ulaganja domaćeg kapitala. Ulaganje stranog novca je od izuzetne važnosti za razvoj proizvodnih kapaciteta i otvaranje radnih mjesta. Smatram da je taj proces jasan radnim ljudima u ovoj zemlji – njima niko ne treba da daje instrukcije o osnovima ekonomske realnosti. U toku 2000. godine, 1,8 milijardi konvertibilnih maraka su u zemlju prebacili građani koji rade u inostranstvu – to iznosi zapanjujućih 20% GDP-a. Jasno je da ti ljudi znaju kako raditi i izvući korist iz tržišne ekonomije. Izgleda da je nekim političarima teže raditi sa stranim ulagačima, ili oni

prikupljaju javne poene putem retorike koja je usmjerena protiv stranaca. Bez obzira na razloge, ti političari koštaju Bosnu i Hercegovinu dosta novca, odnosno izgubljenih ulaganja.

Nevjerovatan iznos pojedinačnih novčanih doznaka je doprinio ublažavanju efekata ogromnog deficita u platnom bilansu. Ovo stanje se može održati u kratkoročnom periodu i najvjerojatnije će se nastaviti kao takvo, ali neće trajati zauvijek. Ne postoje riječi kojima se na adekvatan način može naglasiti urgentnost razvoja izvoznog sektora širom cijele BiH. Uslovi u regiji i na međunarodnom planu sada obećavaju više nego ikada u zadnjih šest godina. BiH je već pregovarala sa Slovenijom, Hrvatskom i Jugoslavijom o sporazumima o slobodnoj trgovini. BiH i ostale članice Pakta stabilnosti su se opredijelile da liberaliziraju 90 procenata međusobne trgovine do 2006. godine.

U posljednjih deset godina kriminal i korupcija su predstavljali jednu ružnu sliku tranzicije širom centralne Evrope prije nego što su se uspostavili stubovi otvorene tržišne ekonomije i vladavine prava. Ni Bosna i Hercegovina nije bila imuna na to. Odjel za borbu protiv korupcije pri OHR-u (AFD) je proširio okvire svojih aktivnosti u posljednjih 18 mjeseci i fokusirao svoje napore, u partnerstvu sa lokalnim vlastima, na korupciju u *sistemu*. U saradnji sa OSCE-om, AFD je pomogao u organiziranju javne revizije budžeta entiteta u 2001. godini, pri čemu su otkrivena 74 slučaja teške korupcije u Federaciji i 31 slučaj u RS. Revizori su pronašli da iako ministarstva nominalno vrše finansijsku kontrolu, ta kontrola nije adekvatna – odluke su često nejasne, ponekad i zakonski neutemeljene, a u malom broju slučajeva ili skoro nikako se ne prati dalji razvoj događaja kako bi se osiguralo da se sredstva troše na odgovarajući način. Kao rezultat toga, ogroman iznos javnih sredstava je netransparentno kanalan, što, očigledno, nije u javnom interesu. Slučajevi korupcije koje je revizija otkrila sada se istražuju uz punu saradnju

tužilaštava oba entiteta, kao i relevantnih policijskih i finansijskih organa. Posebna revizija utroška vojnih sredstava u entitetima pod nadzorom OSCE-a pokazala je prvi put da su entitetske vlade dozvolile svojim vojnim budžetima da dodju pod kontrolu javnosti. Ove napore, koji pokazuju vrlo značajan napredak prema otvorenijem i demokratskom društvu, ne bi bilo moguće ostvariti prije dvije godine.

Ove i ostale pomake u sferi zakonodavstva i ekonomije omogućila je pojačana politička volja lokalnih vlasti za provođenje reformi. Ta politička volja nije postojala čak ni prije dvije godine. Jasno je da to više nije tako. Moramo priznati da je došlo do velikih promjena vezanih za proces reformi u Bosni i Hercegovini. U toku 2002. godine to stanje se mora konsolidirati. Nakon izbora u oktobru uvest će se četverogodišnji izborni ciklus, koji će izabrane predstavnike rasteretiti problema kratkog perioda na koji su izabrani, što je do sada ometalo i najbolje napore. Ovaj proces reformi mora zauzimati centralno mjesto u planu razvoja zemlje koji, po dolasku na vlast, naredna vlada treba donijeti.

Političke stranke vode debatu o izmjenama i dopunama entitetskih ustava koje će te ustave uskladiti sa Odlukom Ustavnog suda iz 2000. godine o konstitutivnosti naroda na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Time će se ispraviti nedostaci Općeg okvirnog sporazuma za mir iz 1995. godine, a uz četverogodišnji izborni ciklus, i to će dati moćan stimulans normalizaciji političke situacije.

U normalnim uslovima ekonomije slobodnog tržišta uloga političara je pažljivo definirana. Iako uvijek postoji tendencija vlasti da žele uticati na mišljenje javnosti kroz raspodjelu ekonomskih beneficija, njihova struktura je pažljivo utvrđena. Mreža "poznanstava" nije više prihvatljiv način. Umjesto toga stvarne ekonomske koristi i osiguravanje mogućnosti za zapošljavanje predstavljaju pobjedničku formulu.

Stranke udružene u Alijansi su počele prihvatati koncept depolitizirane državne službe bar na državnom nivou, a mi radimo s njima kako bismo to isto ostvarili na entitetskom nivou. Međutim, još uvijek nisu u potpunosti prihvatile koncept istinski nezavisnih regulatornih tijela. U Sjedinjenim Državama predsjednik imenuje predsjedavajućeg Federalnih rezervi, i predsjednik ima pravo da ovo imenovanje izvrši na određen vremenski period. Ipak već više od 50 godina novoizabrana administracija zadržava predsjedavajućeg Federalnih rezervi, kojeg je imenovala ranija administracija, kako bi osigurala kontinuitet. Time se osnažuju ovlaštenja Federalnih rezervi čime se jača kako nezavisnost tog tijela tako i nezavisnost mišljenja koje izražava njegov predsjedavajući.

Regulatorne agencije u Bosni i Hercegovini, na primjer Regulatorna agencija za komunikacije i Regulatorna komisija za električnu energiju na državnom nivou, koja treba biti uskoro osnovana, moraju uživati isti stepen nezavisnosti. Uspješne vlasti, poput uspješnih preduzeća, dozvoljavaju nadležnim zvaničnicima da nastave sa obavljanjem dužnosti na koju su imenovani bez stalnog miješanja i, jedva da to treba i spominjati, bez zastrašivanja ili prisile. Ovo je već poznat process i ja vjerujem da se nalazimo na putu da ga razvijemo i ovdje, iako se za sada nalazi u početnom stadiju.

Ipak postoji jedna oblast u kojoj vlasti trebaju preuzeti vodstvo – oblast u kojoj moraju biti proaktivni i aktivno uključeni. Ta oblast je obrazovanje.

Obrazovanje je suviše dugo vremena bilo zanemarivano u Bosni i Hercegovini. Postoje mnogi izvanredni nastavnici, ali birokrati i političari slabo obavljaju svoj dio posla. Ogromna energija je uzaludno utrošena u pokušaju da se očuva nacionalni aparthejd. Ta energija bi trebala biti preusmjerena na moderniziranje nastavnih planova i programa. U drugim

zemljama djeca u nastavi koriste internet i jezičke laboratorije i kompjuterske igre; znanja usvajaju interaktivnim metodom, rade u malim grupama, različitom brzinom savladavaju gradivo, koriste metod međusobno zamjenjivih predmetnih modula; polažu međunarodno priznate javne ispite.

Umjesto da se usredsredi na modernizaciju nastavnih metoda debata o obrazovanju se ovdje još uvijek vrti oko pitanja etničke segregacije. I u mojoj zemlji smo nekada imali segregaciono obrazovanje. Kada smo se oslobodili toga, u šezdesetim i sedamdesetim godinama, oslobodili smo se i zastarjelog učenja napamet i uveli inovativne tehnike nastave. Najproduktivniji dio ekonomije SAD-a devedesetih godina ovog vijeka – sektor visoke tehnologije – ovisi o intelektualnom potencijalu, a ne o prirodnim bogatstvima. Nije teško napraviti vezu sa reformom obrazovanja – a treba imati na umu da je trebala generacija naprednih politika u SAD prije no što su se pojavili plodovi tog rada. Kulturni i etnički šovinizam je nevažan za stvaranje bogatstva u Novom ekonomskom poretku.

Vrijeme je da se riješe politička pitanja koja još uvijek okupiraju obrazovanje u Bosni i Hercegovini i da se pređe na stvarna pitanja –pomoć nastavnom osoblju da podučava i pomoć djeci da uče. Predsjednik John F. Kennedy je obrazovanje okarakterisao kao – citiram: " sredstvo razvijanja naših najvećih sposobnosti", a potom dodao da "svako od nas gaji ličnu nadu i san koji, nakon što bude ispunjen, može postati korist za svakoga i osnažiti našu naciju." Pretvaranje nada i snova u bogatstvo zemlje jeste zadatak obrazovanja. Ukratko, taj zadatak se ne ispunjava u Bosni i Hercegovini.

Kako se smanjuje finansijska pomoć i međunarodna zajednica svoje aktivnosti dovodi na normalan nivo, I poticaj za izvršavanje preostalih zadataka u rekonstrukciji može doći samo iz same Bosne i Hercegovine, a ne iz inostranstva. Put



naprijed će biti težak, ali na kraju tog puta leže neizrecive koristi. Moj otac je bio profesionalni oficir u vojsci. To je razlog što sam djetinjstvo proveo u Njemačkoj i Japanu kasnih 40-tih i ranih 50-tih godina prošlog vijeka. Iz prve ruke sam vidio siromaštvo i razaranja koja je rat ostavio za sobom. Bio sam i svjedok načina na koji su se Nijemci i Japanci podigli iz pepela. Poslijeratni oporavak Njemačke i Japana spada u najimpresivnija poglavlja historije dvadesetog vijeka. Poslijeratni oporavak Bosne i Hercegovine mogao bi biti jedna od najimpresivnijih priča dvadeset prvog vijeka.

Tranzicija Bosne i Hercegovine iz rata u mir, iz komunizma u tržišnu demokratiju, se ne dešava u geopolitičkom vakuumu. Daleko od toga. Svi pozitivni događaji koje sam opisao do sada su se odvijali u kontekstu evropeizacije. Pristupanje glavnom evropskom trendu – zajednički cilj cjelokupnog stanovništva ove zemlje bez obzira na političko stajalište ili pripadnost, je striktno definisan proces. Dugoročno gledano, BiH teži da postane punopravna članica Evropske unije, što znači usvajanje širokog spektra zakona – *aquis communitaire* – koje to članstvo zahtijeva. Srednjoročno gledano ova zemlja treba da usvoji zakone koji su navedeni u “Smjernicama / Road Map” Evropske unije u skladu sa Sporazumom o stabilnosti i pridruživanju. Ovaj proces već teče- iako je potreban dodatan politički pritisak kako bi imao trenutni uticaj. Lokalne vlasti moraju zaista pokazati istu energičnu opredijeljenost za evropski ideal kakvu pokazuju obični građani.

Putujući širom ove zemlje vidim budućnost koja može biti sasvim drugačija od sadašnjosti. Vidim zemlju koja može očekivati velike prednosti od svog članstva u Paktu stabilnosti – strani ulagači ne misle o ulaganju ovdje samo kao ulasku na tržište koje ima četiri miliona potrošača; oni razmišljaju o investiranju u Bosnu i Hercegovinu kao o ulasku na tržište od 56 miliona potrošača u Jugoistočnoj Evropi. Ova zemlja, za razliku od mnogih svojih susjeda, već ima uspostavljen, i to

veoma blizak, odnos sa međunarodnom zajednicom. Ovaj odnos, koji je počeo kao loše naslijeđe rata, može biti pretvoren u moćno komercijalno bogatstvo.

Međutim, Bosna i Hercegovina neće imati koristi od regionalnog tržišta osim ako dođe do ogromnih temeljnih ulaganja u infrastrukturu. Njihov izvor moraju biti strani zajmovi i ulaganja, a političari moraju ozbiljno razmisliti o tome kako da privuku ta ulaganja i kako da otplaćuju te zajmove. Tu stratešku viziju, pak, tek treba formulisati. Uzmite kao primjer sektor transporta koji je suštinski za bilo koji razvoj. Ne postoji nikakva sveobuhvatna politika – nikakav koherentan stav o vrsti transportnog sistema koji se može realistično i korisno izgraditi u zemlji. Sarajevo i Zagreb su prošle godine po prvi put u deceniji povezani željeznicom. Ponovna uspostava ove veze predstavlja pozitivan korak, pa ipak putovanje u Zagreb zahtijeva deset sati, a pri tome je potrebno mijenjat i lokomotive – to nije vrsta brze veze koja privlači ulaganja – i putnike – željeznicama Bosne i Hercegovine. Ne postoji komercijalni avioprevoznik koji bi povezivao najveće gradove u zemlji, a cestovni sistem zahtijeva hitne popravke i proširenja. Da bi se poboljšala njihova efikasnost, te da bi postali više tržišno i potrošački orijentisani, ovi sektori će morati uvesti i ekonomske i regulatorne reforme koje će usmjeriti njihov rad.

Brza tranzicija ka prosperitetu je moguća, ali samo ako bude postojala dinamična i usmjerena aktivnost od strane lokalne političke elite. Ona je već pokazala značajnu hrabrost u usvajanju teških, ali potrebnih politika. Sada mora pokazati opredijeljenost potrebnu da se dovrši okvir koji će dozvoliti pokretanje ekonomije.

President Kennedy je naglasio – citiram: “Postoje rizici i cijena programa aktivnosti, ali znatno manji od dugoročnih rizika i cijene udobnog nerada”.

Nerad nije opcija u Bosni i Hercegovini, a ni u kom slučaju ne bi bila udobna. Budućnost je svijetla, ali mora se ostvariti. Dužnost je političara ove zemlje da ostvare tu svijetlu budućnost i poklone je svom narodu.

Hvala vam.